

визначає багато принципових обставин, які мають суттєве значення не тільки у досудовому слідстві. Саме це потрібно враховувати, оцінюючи діяльність слідчого з «зовнішнього» боку, саме так і слідчий повинен «внутрішньо» оцінювати свою діяльність.

Мирошниченко Н. А.

професор кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА ОБ'ЄКТИВНИМИ ОЗНАКАМИ

Кваліфікація злочинів пов'язана з встановленням підстави кримінальної відповідальності, а точніше з об'єктивними та суб'єктивними ознаками складу конкретного злочину. Звернемо увагу на об'єктивні ознаки складу злочину та їх вплив на кваліфікацію.

Вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне та практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити сутність злочину, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних складів злочинів. Об'єкт має істотне значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст ознак злочину, його кваліфікацію, є вихідним при класифікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК. Тобто об'єкт злочину це суспільні відносини, відповідальність за посягання на які передбачена нормами кримінального закону.

Родовий об'єкт охоплює певне коло однорідних суспільних відносин, які повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм. У розділах Особливої частини Кримінального кодексу злочини частіше згруповані за родовим об'єктом. Поряд з родовим об'єктом виділяють і видовий об'єкт, який охоплює тотожні суспільні відносини. В деяких розділах Особливої частини КК злочини об'єднані за видовим об'єктом, наприклад, розділи другий, третій, четвертий, дев'ятий, десятий, одинадцятий Особливої частини КК України.

Особливе значення для кваліфікації злочинів має безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певного кримінального закону і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

Питання про те, які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом конкретного злочину, вирішується законодавцем шляхом прийняття або скасування того або іншого кримінального закону. Завдання ж науки кримінального права та судової практики полягає в тому, щоб установити ті суспільні відносини, які визначені законодавцем у якості безпосереднього об'єкта злочину, і розкрити їх зміст.

Законодавець лише в деяких випадках вказує на безпосередній об'єкт у самому кримінальному законі. У більшості ж випадків у кримінальному законі відсутні які-небудь вказівки щодо безпосереднього об'єкта конкретного злочину, і тоді для його встановлення необхідний ретельний юридичний аналіз складу певного злочину.

Встановлення безпосереднього об'єкта злочину важливо для з'ясування характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, його правильної кваліфікації, сприяє відмежуванню вчиненого діяння від суміжних злочинів.

У теорії кримінального права поширена також класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «за горизонталлю». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний та додатковий (обов'язковий і факультативний) об'єкти. Необхідність у такій класифікації виникає тоді, коли той самий злочин одночасно заподіює шкоду декільком видам суспільних відносин. Такі злочини мають кілька безпосередніх об'єктів. Із числа таких безпосередніх об'єктів, яким заподіюється шкода тим самим злочином, законодавець звичайно виділяє один, найбільш важливий, який визначає суспільну небезпеку даного злочину, структуру відповідного складу і його місце в системі Особливої частини. Такий об'єкт прийнято називати основним безпосереднім об'єктом. Цей об'єкт завжди входить до складу родового або видового об'єкта злочину і є визначальним для кваліфікації вчиненого «багато об'єктного» злочину.

Додатковим (обов'язковим) безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким також завжди заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди поряд з основним об'єктом.

Предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Якщо предмет злочину названо безпосередньо в самому кримінальному законі, то він виступає як необхідна ознака складу злочину та впливає на кваліфікацію.

Отже, процес кваліфікації суспільно небезпечного діяння за об'єктом припускає з'ясування питань про те, які суспільні відносини постраждали або могли постраждати в результаті вчиненого діяння, а також які кримінально-правові норми Кримінального кодексу охороняють ці об'єкти.

Встановлення та визначення об'єкта злочинного посягання — це тільки один з етапів кримінально-правової кваліфікації. Як вже зазначалося, кваліфікація означає знаходження, зіставлення й встановлення тотожності всіх ознак злочину певного виду та елементів складу злочину.

Конкретний злочин має безліч ознак, у тому числі й об'єктивних. Об'єктивні ознаки кожного злочину характеризують діяння (дію або бездіяльність), наслідки які настали, причинний зв'язок і ті зовнішні умови, в яких вчиняється суспільно небезпечне посягання.

Об'єктивна сторона конкретного складу злочину містить у собі певні, встановлені законом ознаки, що описують об'єктивну сторону складу злочину, тобто виступає в якості поняття про об'єктивну сторону злочину певного виду, і, як усяке поняття, лише в основних рисах відображає та описує їх.

При виявленні злочину, насамперед, встановлюються його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта у вигляді дії або бездіяльності, який вчиняється в об'єктивній обстановці, у певному місці й часі. Цей акт поведінки відбувається відповідним способом, наприклад, крадіжка з об'єктивної сторони виражається в таємному викраденні майна, грабіж — у відкритому викраденні такого майна. Злочин тягне певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення причиняється істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом (наприклад, вбивство своїм наслідком має смерть людини). Причому діяння (дія або бездіяльність) перебуває в причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками.

Викладене дозволяє зробити висновок, що об'єктивна сторона злочину — це зовнішня сторона злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

Усі ознаки об'єктивної сторони злочину з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні.

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Діяння завжди вказується в диспозиції статті Особливої частини КК або впливає з її змісту, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

До факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину відносяться: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину. Ці ознаки не завжди вказуються в

законі як ознаки конкретного складу злочину. Так, диспозиції складу хуліганства не містять вказівок на конкретні суспільно небезпечні наслідки, які необхідно було б встановлювати при вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. В статтях Особливої частини КК не завжди вказуються спосіб, місце, час, обстановка вчинення злочину, отже в такому випадку, дані ознаки об'єктивної сторони складу злочину є факультативними.

Якщо суспільно небезпечні наслідки, місце, час, спосіб, обстановка й засоби вчинення злочину прямо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК або впливають з її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину і їх встановлення в такому випадку є вже обов'язковим.

Аналіз об'єктивної сторони дає можливість встановлювати інші елементи й ознаки складу злочину, які не завжди вказуються в диспозиціях статей Особливої частини КК, і, таким чином, правильно кваліфікувати злочин. Об'єктивна сторона має важливе значення для кваліфікації, для розмежування злочинів, а також для відмежування злочинних діянь від незлочинних. Так, крадіжка, грабіж, розбій (суміжні злочини) різняться між собою за способом вчинення злочину. Врахування ознак об'єктивної сторони дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину і відповідно до цього кваліфікувати злочин.

У деяких складах злочинів містяться вказівки на конкретні наслідки, наприклад, смерть потерпілого при вбивстві, тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості в складах злочинів, передбачених відповідними статтями КК. В інших статтях КК не надано чіткого опису наслідків («тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки», «значна шкода» і т.п.). Отже, в таких випадках застосовуються оціночні поняття, з'ясування змісту яких вимагає уточнення і конкретизації.

Настання зазначених у законі наслідків в одних випадках є необхідною ознакою основного (простого) складу закінченого злочину, наприклад, поширення епізоотії або настання інших тяжких наслідків у результаті порушення ветеринарних правил; в інших — суспільно небезпечні наслідки відіграють роль кваліфікуючої ознаки, яка обтяжує відповідальність, наприклад, знищення або пошкодження лісових масивів, що заподіяло тяжкі наслідки. Деякі норми КК пов'язують злочинність і караність діяння з обов'язковим настанням певних суспільно небезпечних наслідків. Так, зловживання владою або службовим становищем тягне кримінальну відповідальність якщо воно заподіяло істотну шкоду державним або суспільним інтересам або охоронюваним законом правам і інтересам фізичних або юридичних осіб.

Якщо ті або інші наслідки зазначені в диспозиції статті КК (злочини з матеріальним складом), їх встановлення в такому випадку є обов'язковим для констатації складу злочину як підстави кримінальної відповідальності; правильної кваліфікації злочину і його відмежування від суміжних злочинів.

У тих випадках, коли наслідки в злочинах з матеріальним складом не настають, питання про кримінальну відповідальність може вирішуватися за правилами кваліфікації незакінченого злочину (готування чи замах на злочин).

Як обов'язкова ознака складу злочину суспільно небезпечні наслідки мають важливе значення для диференціації кримінальної відповідальності, що виражається у конструюванні в КК кваліфікованих або особливо кваліфікованих складів або ж спеціальних норм. Між суспільно небезпечним діянням та наслідками в матеріальних складах злочинів необхідно встановлювати причинний зв'язок.

Для характеристики об'єктивної сторони злочину важливе значення мають такі його ознаки, як місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину. У деяких статтях Особливої частини КК ці ознаки прямо зазначені, тому є обов'язковими. Відсутність будь якої ознаки, яка зазначена в диспозиції статті Особливої частини КК, свідчить про відсутність об'єктивної сторони злочину, а також і складу злочину як підстави кримінальної відповідальності.

Отже, об'єктивна сторона складу злочину являє собою характеристику передбачених кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння. Встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину нерідко дає можливість визначити ознаки об'єкта, суб'єкта, суб'єктивної сторони складу злочину, розмежувати злочини. Ознаки об'єктивної сторони складу мають значення для розмежування багатьох злочинів, але в першу чергу тих, що посягають на той самий об'єкт. Завдяки встановленню об'єктивних ознак складу злочину можлива правильна кваліфікація злочину.